

BUXORO VILOYATI G‘IJDUVON TUMANIDA XANDON PISTANING FENOLOGIYASI VA TAKSATSIYASI

Xudaynazarova Nargiza Xudoyarovna

Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi katta ilmiy xodimi, q.x.f.f.d.

ORCID: 0009-0002-0596-491X

Eshankulov Bobomurod Inayatovich

O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.f.d., katta ilmiy xodim

ORCID: 0009-0005-2634-5319

Annotatsiya. Ushbu maqolada xandon pistaning xorijiy navlari asosida Buxoro viloyati, G‘ijduvon tumanida o‘stirilayotgan daraxtlarining taksatsiyasi va fenologiyasi keltirilgan. Unga ko‘ra daraxtlarda kurtak bo‘rtishi aprel oyining birinchi o‘n kunligida, barg chiqishi ikkinchi o‘n kunlikda, barglar bilan to‘liq qoplanishi esa uchinchi o‘n kunlikka to‘g‘ri kelishi aniqlangan. Ushbu sug‘oriladigan maydondagi xandon pista yosh daraxtlarining eng baland bo‘yi 3,1 m ga yetganligi qayd qilindi.

Kalit so‘zlar: vodi, adir, cho‘l, tog‘ va tog‘oldi, pista, fenologiya, taksatsiya, bo‘z tuproq.

Аннотация. В данной статье представлены систематика и фенология деревьев, произрастающих в Гиждуванском районе Бухарской области, на примере зарубежных сортов фисташки настоящего. Установлено, что набухание почек у деревьев происходит в первой декаде апреля, распускание листьев – во второй декаде, а полное распускание листьев – в третьей декаде. Отмечено, что максимальная высота молодых деревьев фисташки настоящего на данной орошаемой территории достигала 3,1 м.

Ключевые слова: долина, предгорья, пустыня, горы и предгорья, фисташка, фенология, таксономия, серозем.

Abstract. This article presents the taxonomy and phenology of trees growing in the Gijduvan district of the Bukhara region, using foreign varieties of pistachio as an example. It was found that bud swelling in trees occurs in the first ten days of april, leaf blossoming occurs in the second ten days, and full leaf blossoming occurs in the third ten days. It was noted that the maximum height of young pistachio trees in this irrigated area reached 3.1 m.

Keywords: valley, foothills, desert, mountains and foothills, pistachio, phenology, taxonomy, sierozem.

Kirish. Toshkent, Samarqand, Navoiy, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari va Farg‘ona vodiysidagi adirlar hamda tabiiy tog‘oldi hududlarining yerlari odatda hosil berish ehtimoli yuqori bo‘lgan bo‘z tuproqlardan tashkil topgan. Bu yerda cho‘l hududiga qaraganda ko‘proq atmosfera yog‘ingarchiligi bo‘lishi kuzatiladi (yiliga kamida 300 mm) [4].

Hozirgi kunda aynan shu joylarda xandon pistaning tabiiy o‘rmonlari va daraxtzorlari saqlanib qolgan. Ushbu holat sababli juda o‘pchilikda xandon “pista faqat tog‘ va tog‘oldi lalmi hududlarda o‘sadi” degan tushuncha shakllanib qolgan [1; 3; 6].

Bundan tashqari, xandon pista tuprog‘ining sho‘rlanish darajasi turlicha bo‘lgan Buxoro, Xorazm viloyatlari va Qoraqalpog‘iston Respublikasida o‘smaydi deb ta‘kidlanadi. Yuqoridagi fikrlarni inobatga olib, O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti va uning hududiy stansiyalarida faoliyat yuritayotgan olimlar tomonidan Buxoro viloyatining G‘ijduvon tumanida o‘stirilayotgan xandon pista daraxtlarida fenologik kuzatuvlar va daraxtlarning taksatsiyasi o‘tkazildi.

Materiallar va uslublar. Xandon pistaning xorijiy navlarining fenologiyasi va mevalarini baholash G.M.Chernova, G.Olexnovich [5] va A.Hadj-Hassan [7] bo‘yicha, taksatsion ko‘rsatkichlarini aniqlashda M.Qalandarov [2] tavsiya etgan uslublardan foydalanilib, daraxtning yoshi, bo‘yi, tana diametri, tana holati, shox-shabbasining o‘lchami aniqlandi.

Natijalar va munozara. Buxoro viloyati, G‘ijduvon tumani, Yangiobod qishlog‘ida joylashgan tajriba maydonida jami 25 ta daraxt bo‘lib, shundan o‘nta daraxtning fenologiyasi va taksatsiyasi keltiriladi (1 va 2-jadvallar). Ushbu daraxtlar o‘sib turgan maydon tekis, qadimdan sug‘oriladigan, dengiz sathiga nisbatan 270 m balandlikda joylashgan.

Buxoro viloyati G‘ijduvon tumanida Yangiobod qishlog‘ida joylashgan “Greenleaf trade” MChJ ga qarashli maydonda o‘stirilayotgan pista daraxtlari o‘stirilmog‘da. Maydon tekis, dengiz sathidan 300 m balandlikda joylashgan. Tuprog‘i och tusli bo‘z tuproq bo‘lib, to‘liq sug‘orish imkoniyatiga ega. Bu maydonga 2019 yilda xandon pistaning Axmadi navi urug‘laridan unib chiqqan nihol ekilgan.

Buxoro viloyati G‘ijduvon tumanida Yangiobod qishlog‘ida joylashgan “Greenleaf trade” MChJ ga qarashli maydonda Erondan keltirilgan xandon pista Axmadi navi urug‘ avlodi yosh daraxtlarining maksimal bo‘yi 3 m (2021 yilda 4 yillik) dan oshgan (2-jadval).

Jami daraxtlar soni 26 dona bo‘lib, bir qator, qatordagi daraxtlar orasi 3 m dan qilib joylashtirilgan. Pista o‘sib turgan maydon doimiy sug‘orish tizimiga ega, tuprog‘i o‘rtacha sho‘rlangan. Iyun oyida ba‘zi daraxtlarda payvand qilingan novdalarida qurish kuzatildi. Bunga asosiy sabab payvandlash uchun kesiladigan joyni noto‘g‘ri tanlanganidir. Shunday bo‘lsa-da daraxtlarning umumiy holati yaxshi bo‘lib, bunday o‘rtacha sho‘rlangan tuproqli sharoitlarda pistalarning o‘sishi ijobiy holat hisoblanadi va pistachilikda yangi imkoniyatlarni ochishga sabab bo‘lishi mumkin. Kuzatuv natijasida daraxtlarning barglarini yirikligi qayd etildi. Daraxtlarda hali hosil nishonalari bo‘lmaganligi sababli daraxtning jinsini aniqlash imkoniyati bo‘lmadi. 2022 yil bu yosh daraxtlarda keyingi yil uchun hosil kurtaklar borligi qayd etildi. Daraxtlarda bir necha bor muvaffaqiyatsiz kurtak payvand qilishga harakat qilingan. Daraxtlarning holati yaxshi, kasallik va zararkunandalar bilan zararlanish holati qayd etilmadi. Ushbu daraxtlar 2023 yilda gullamagan bo‘lsada, keyingi yil uchun generativ kurtaklari shakllangan.

**“GLOBAL IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA BOG‘DORCHILIKNI
RIVOJLANTIRISHNING BARQAROR INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLAR TO‘PLAMI**

agrokimyo.uzsci.uz karantinjurnali

1-jadval

**Buxoro viloyati G‘ijduvon tumanida xandon pistaning Axmadi navi urug‘ avlodi daraxtlarining fenologik ko‘rsatkichlari
("Greenleaf trade" MChJ maydoni, 2021-2023 yillar)**

№	Daraxt	Kurtak bo‘rtishi	Barg				
			Dastlabki barg chiqarishi	Yalpi barg yozishi	Dastlabki sarg‘ayishi	Dastlabki to‘kilish	To‘liq to‘kilishi
1.	BG-1	3.04	15.04	20-30.04	20.09	3.10	20-30.10
2.	BG-2	3.04	15.04	20-30.04	22.09	3.10	20-30.10
3.	BG-3	3.04	15.04	20-30.04	20.09	4.10	20-30.10
4.	BG-4	4.04	15.04	20-30.04	20.09	3.10	20-30.10
5.	BG-5	4.04	16.04	20-30.04	22.09	5.10	20-30.10
6.	BG-6	3.04	15.04	20-30.04	23.09	6.10	20-30.10
7.	BG-7	4.04	14.04	20-30.04	21.09	4.10	20-30.10
8.	BG-8	5.04	15.04	20-30.04	20.09	3.10	20-30.10
9.	BG-9	4.04	15.04	20-30.04	23.09	5.10	20-30.10
10.	BG-10	5.04	15.04	20-30.04	22.09	6.10	20-30.10

2-jadval

**Buxoro viloyati G‘ijduvon tumanida sug‘oriladigan sharoitdagi payvand qilinmagan xandon pistaning
Axmadi navi urug‘ avlodi daraxtlarining taksatsion ko‘rsatkichlari
("Greenleaf trade" MChJ maydoni, 2021-2023 yillar)**

№	Daraxt	Bo‘yi, m	Tana diametri, m	Tana holati, soni	Shox-shabbasi, m
1.	BG-1	2,0	0,07	1	0,7x0,6
2.	BG-2	2,2	0,06	1	0,6x0,6
3.	BG-3	2,1	0,06	1	0,5x0,6
4.	BG-4	1,9	0,05	1	0,7x0,4
5.	BG-5	1,8	0,05	1	0,6x0,4
6.	BG-6	2,2	0,06	1	0,7x0,6
7.	BG-7	3,1	0,08	1	0,7x0,7
8.	BG-8	2,2	0,05	1	0,6x0,6
9.	BG-9	2,2	0,05	1	0,6x0,6
10.	BG-10	2,4	0,06	1	0,7x0,6

Xulosa va tavsiyalar. O‘tkazilgan tajribalardan Buxoro viloyati G‘ijduvon tumanida xandon pistaning xorijiy navlari asosida yosh daraxtlari o‘smoqda. Ularning umumiy holati yaxshi bo‘lib,

ularning fenologiyasi va taksatsiyasini o‘rganib borishni davom ettirish kerak. Bundan tashqari, xandon pistaning mahalliy navlari va shakllari asosida ham tajribalar o‘tkazish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Ёкубов Н.Н. Холмуротов М.З., Эшанкулов Б.И. Особенности фенологических фаз вегетативно размноженных перспективных сортов и форм фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 272-275. 2021. С. 272-275.
2. Qalandarov M.M. Daraxtzorlarda ilmiy tadqiqot ishlarida taksatsiyaga oid o‘lchashlar va hisoblash usullari // O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi jurnali. – Toshkent, 2022. – № 4. – 138-146 b.
3. Лаптева Р.А. Эшанкулов Б.И., Худайназарова Н.Х. Иранские сорта фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 2021. С. 297-299.
4. Chernova G.M. O‘zbekistonning tog‘oldi hududlarida xandon pista navlari plantatsiyalarini yaratish bo‘yicha tavsiyalar. Toshkent-2017
5. Чернова Г.М., Олехнович Г.С. Методика комплексной оценки сортов и перспективных форм фисташки по хозяйственно-биологическим признакам // Биоэкология орехоплодовых лесов и геодинамика в Южном Кыргызстане. ЮОНАН Кырг. Респ. – Джалал-Абад, 1998. – С. 53–61.
6. Eshankulov B.I., Xudaynazarova N.X. O‘zbekistonda xandon pistaning (Pistacia vera L.) xorijiy navlarini o‘sib rivojlanishini baholash va yetishtirish texnologiyasi. Toshkent. "Fan ziyosi" nashriyoti. 2025. 4 b.
7. Hadj-Hassan A. Characters of most important Syrian pistachio female varieties widely cultivated in Aleppo. – Damascus, Syria: ACSAD, 1988. – P. 25.